

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

NUMMER 12
DECEMBER 2001

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris
150 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 20 kr. pr. stk.

Farvelagte eller udvidede
enkeltnumre 30 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.

E-mail:
hist.samf.sdj@netbruger.dk
Kontortid ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:
Kim Furdal (ansv.)
Institut for
Sønderjysk Lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa

Lennart Madsen
Haderslev Museum
6100 Haderslev

Carsten Porskrog Rasmussen
Rodekær 1
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S,
Haderslev

I dette nummer:

- Et dødt, nyfødt barn i Haderslev Domkirke 1761.....* 311
Den 12. december 1761 fandt Anna Dorothea og graver Wächters enke et dødt, nyfødt barn i Haderslev Domkirke. Barnet var tydeligvis født i dølgsmål. Anna-Else Brandt, Haderslev Byhistoriske Arkiv, har fulgt sagen og vidneafhøringerne.
- En smædevise mod de tyske fra 1849-50* 318
Under en oprydning fik Nils Erik Andersen adgang til en hidtil ukendt smædevise fra Treårskrigen. Her fortæller han om visen og dens historiske baggrund.
- Gustav Johannsen og skuespilleren
Kristian Mantzius' besøg i Angel før 1864.....* 326
Den 25. oktober 2001 var det hundred år siden, Gustav Johannsen døde. Cand. mag. René Rasmussen, Arkivet ved Dansk Centralbibliotek i Flensborg, har i den anledning hentet en episode frem, der er med til at tegne et billede af personen Gustav Johannsen.
- Viggo Kragh-Hansen.....* 329
Viggo Kragh-Hansen hører til blandt Sønderjyllands markante kunstnere efter 1945. H.E. Sørensen tegner her et portræt af personen Viggo Kragh-Hansen.
- Bognyt* 335
- Det sker – på de sønderjyske museer* 336
- Bagsiden om forsiden.....* 340

Forsidebillede:

Portræt af museumsinspektør Jørgen Slettebo malet af
Viggo Kragh-Hansen. Foto: H.E. Sørensen.

Et dødt, nyfødt barn i Haderslev Domkirke 1761

Af ANNA-ELSE BRANDT

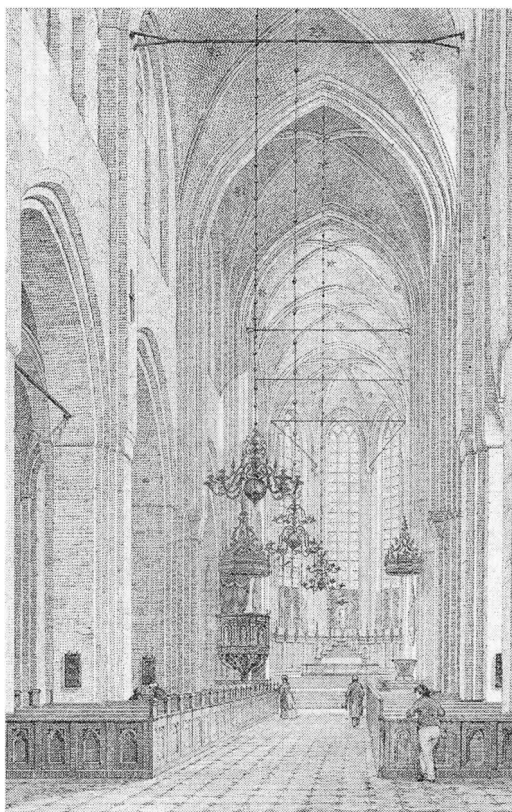
Den 12. december 1761 blev der i Haderslev Domkirke fundet et dødt spædbarn, der tydeligvis var født i dølgsmål. Anna-Else Brandt, Haderslev Byhistoriske Arkiv, har fulgt sagen og vidneafhøringerne.

Magistraten griber ind

I forbindelse med mit arbejde faldt jeg over et 42 sider stort og spændende dokument om fundet af et dødt, nyfødt barn i Haderslev Domkirke i 1761. Magistraten i Haderslev fik første gang kendskab til sagen, da graveren Peter Christiansen krævede betaling for at have nedkulet et barnelig uden for kirken. Den 12. december 1761 var det blevet fundet i den stedlige Sct. Marie Kirke (efter 1920 Domkirke), og kammerherre og amtmand Friedrich von Klingenberg havde givet ordre til begravelsen.

Magistraten henvendte sig nu til kriminaldommeren, og i en skrivelse af 16. december anmodede borgmester Matthias Muusmann, rådmændene Jonas Andersen, Johann Mogensen Schroeder og Paul Schertner samt bysekretæren Arnold Christian von Neuhoeffel kammerherre von Klingenberg om at give graver Peter Christiansen ordre til at grave kadaveret op igen, så bytjeneren tidligt den næste morgen kunne bringe liget til besigtigelse på rådhuset, hvor kriminalretten var sat. Anmodningen om opgrav-

ningen begrundedes med, at magistraten først havde fået kendskab til sagen ved bemeldte graver Peter Christiansens krav om betaling. På embeds vegne og til opklaring af denne kriminelle sag bad de om at få alle oplysninger om det fundne lig og den hvide æske, barnet var blevet begravet og fundet i. Brevet var skrevet med alle tilbørlige høflighedsfraser både

*Haderslev Domkirke i Heinrich Hansens streg, sandsynligvis fra 1850'erne.
Tegning: Haderslev Byhistoriske Arkiv.*

imod de nederste ribben og bøjet ud til siden på grund af den forholdsvis lille æske. Mere kunne hun ikke fortælle.

Derefter fulgte dr. Hartmanns attest:
»Haderslev, den 12. december 1761.
På kammerherre og amtmand Klingenberg's ordre har jeg denne eftermiddag kl. 13,30 i Sct. Marie Kirke sammen med kirurgen Dorbritz besigtiget og foretaget en obduktion af det under ligbåren fundne døde barn.

Det lå på ryggen med foldede hænder, med knæene bøjet op imod maven i en noget lille æske. I præstekammeret klædte vi det af og fandt, at det var nyfødt, fuldbåret og maskulinum. Underlivet var i stærk forrådnelse, navlesnoren var afbundet, der var ingen ydre tegn på vold. Derpå åbnede vi brystkassen og så, at både ventricola cordis og vasa majora var fyldt med næsten sort blod. Samme farve havde lungerne, som vi skar i stykker og kastede i en spand fyldt med vand, og det svømmede ovenpå. Ud af undersøgelsen kunne vi se, at barnet havde været dødt et stykke tid, var født levende, men død knap efter fødslen. Dødsårsagen kunne ikke fastslås.

Signeret

E. C. Hartmann, dr. ex physikus

C. P. Dorbritz, chirurgus.

For den 12. december i Sct. Marie Kirke foretaget obduktion. 2 Rd.

1 attest 1 Rd. I alt 3 Rd.

Haderslev, den 14. december 1761.«

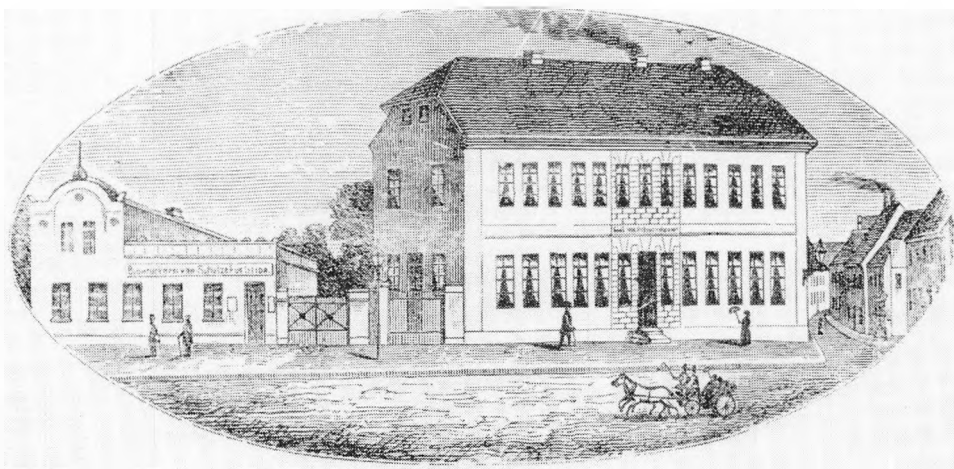
Samme dag svarede magistraten: »Efter at have modtaget de helt uventede efterretninger anses det for en uomgængelig nødvendighed at opgrave det nedkulede barn og bringe det til nærmere undersøgelse.« Om morgenen den 17. december blev liget gravet op af graver Peter, mens de to bybetjente overværede handlingen og bragte æsken til rådhuset, hvor kriminalretten var sat.

Dr. og byphysikus Hartmann og kirurgen Dorbritz, som på foranledning af amtmanden havde foretaget obduktionen i Sct. Marie Kirke, var nu blevet tilkaldt. Magistraten mente, at da den ikke havde fået en kopi af protokollen fra den «inkompetente» obduktion i kirken, og da ingen retsperson havde overværet den, var det tvungende nødvendigt at undersøge alt grundigt, først og fremmest den hvide æske, som barnet blev fundet i.

Efter dr. Hartmanns udsagn var æsken ikke ny og måske brugt. Den havde ingen kendetegn og intet fabriksnummer. Den var oval, hvid, men smudsig af jorden. Den målte $2\frac{1}{2}$ kvart alen i længden, $1\frac{1}{2}$ kvart alen i bredden og $\frac{1}{4}$ alen i dybden. Dvs. ca. 40 cm lang, ca. 24 cm bred og ca. 16 cm dyb.

Uden på æsken lå der et klæde, som før obduktionen havde været viklet om barnet. Efter at låget var blevet fjernet, sås et tørklæde, som barnet havde haft om hovedet. Det var af fint linned, havde bånd i begge sider og var prydet med takkede blonder. Endvidere havde barnet en lille hue af gammelt linned med blonder samt en skjorte med blonder ved håndleddene og to bånd til at stramme dem med. Samtlige beklædningsgenstande var uden navn eller andre kendetegn. Derefter blev barnet nøje undersøgt, hvad der bekræftede de tidligere iagttagelser. På grund af den foretagne obduktion og den begyndende forrådnelse afstod man fra at veje liget. Huden var naturlig, navlestrengen klippet for kort af og heller ikke forsvarligt afbundet. Dr. Hartmann klippede den af og løste den enkelte snor. Der var ingen tegn på vold at se. Dødsårsagen kunne ikke fastslås.

Derefter blev enken efter skoleholder Petersen, Maria Elisabeth, kaldt i vidneskranken. Hun var eksamineret og edsvoren jordemoder. Hun fortalte, at hun

Naffet 2, Amtsgården, hvor forhøret af vidnerne foregik. Tegning: Haderslev Byhistoriske Arkiv.

ifølge sin ed var tvunget til at indberette alt til øvrigheden, hvad hun i sit embeds medfør fandt mistænkeligt, uden hensyn til rang og stand. Samtidig forsikrede hun, at hun intet kendte til det døde barn. Da hun havde betragtet navlesnoeren, der lå på barnet, erklærede hun, at den ikke var bundet rigtigt af. I stedet for 6-12 tråde var der kun brugt en. Desuden var den klippet af alt for tæt på kroppen. Hun løftede sine to forreste fingre i vejret og sagde, at navlesnoeren skulle bindes af i den bredde fra livet og klippes af lige så langt fra snoren. Derefter konstaterede hun, at barnet var født i dølgsmål uden faglig hjælp.

Vidneafhøringerne

Den 17. december indkaldte amtmanden på opfordring af magistraten følgende vidner til at møde på rådhuset næste morgen kl. 9:

Degnen Tiedemann, graveren Peter Christiansen og hans kone Anna, enken efter afdøde graver Wächter og jordemoderen fra Slotsgrunden, Wilhelmina Holst.

Mødet blev ledet af Senator Schroeder.

Skibstørrer Hans Hansen Holsts kone Wilhelmina, der var eksamineret og edsvoren jordemoder fra Slotsgrunden, var det første vidne.

Hun fortalte, at hun lørdag eftermiddag havde hørt fra grovbager Bruhns kone, at et fuldbårent, dødt barn var blevet fundet i en æske i Vor Frue Kirke, men at hun ikke kendte barnet. Da man viste hende liget, bekræftede hun sin kollegas udsagn.

Næste vidne var den 26-årige graver Peter Christiansen. Førrige søndag morgen ved 6-6,30 tiden havde hans kone fortalt ham, at hun dagen i forvejen bag ved ligbåren under buksbommen havde set en æske, som, hun først troede, tilhørte klokkerdrengen, der havde en magen til. Da hun flyttede den lidt for at få fat i buksbommen, kunne hun mærke, at den var tungere, end når der kun var drengens hvide skjorte i den. Nu var hun kommet i tvivl, om ikke der var noget mistænkeligt ved den æske. Peter havde fortalt hende, at det ikke kunne være klokkerdrengens æske, for den stod i deres eget hjem.

Men da det endnu ikke var dag, og

Auf gütliche requirition des hiesigen
 magistrats
 des Raths Tiedemann
 des Raths Graber Peter Christian
 dessen Frau Anna,
 die Mutter des hiesigen
 Graber Wächters und
 der Obg. Mütter auf dem
 hiesigen Pflanzgründe
 befohlen, am Morgenden den Kauf
 am 9. d. d. auf dem Postgasse zu
 machen, um zu wissen, was es selbst
 mit einem hiesigen worden soll.
 Daderleben den 17. Decemb. 1711
 zu verlesen hat und gehalten
 und gegeben, ist given Rammert
 und
 Amtmann von Plöngenberg
 Ambrosius

Indkaldelsen af vidnerne til forhør i sagen.

han først skulle til byfogeden for at omdele de pakker, der var kommet med posten, var han ikke straks gået op i kirken. Da han kom hjem igen ved 11-tiden fortalte hans kone ham, at hun sammen med naboen, den afdøde graver Wächters datter, havde været i kirken. Datteren havde åbnet æsken og fundet et dødt barn. Peter havde straks opsøgt naboen og fået histo-

rien bekræftet af hende og moren. Derefter var han gået til borgmester Muusmann, der havde sendt ham til provsten, som igen havde sendt ham til amtmanden. På spørgsmålet om, hvem der plejede at bruge buksbommen, svarede han, at det gjorde både hans kone og de to Wächtere. Hvem, der havde anbragt æsken i kirken, kunne han ikke vide no-

Barnelig begravet i Haderslev Domkirke i første halvdel af 1700-tallet. Der er ikke tale om det omtalte barn i artiklen. Billedet er taget i 1906 i forbindelse med en ombygning af kirken. Foto: Haderslev Byhistoriske Arkiv.

get om, men han mente, at vedkommen-
de måtte kende kirken godt og have gi-
vet sig god tid til at anbringe æsken i den
øverste del af den.

På spørgsmålet, om ikke kirken altid
var låst, svarede han, at den blev åbnet
kl. 4.30 om søndagen og stod åben hele
dagen. På markedsdagene blev den åb-
net kl. 6.30, for at der kunne ringes med
klokkerne, og den var åben til kl. 21. Hver

dag blev der ringet med klokkerne kl. 12,
14, 16 og 21. Derfor havde enhver lejlig-
hed til uhindret at komme ind i kirken.
Derefter bekræftede han, at det var den
æske, han i de to bytjeneres nærvær hav-
de gravet op. Han havde dog ikke lagt
mærke til, om æsken var ny eller gam-
mel.

Hans kone, den 46 år gamle Anna Pe-
ters, var det næste vidne. Hun bekræf-
tede, at den hvide æske, der stod på bor-
det i rådhuset, var den samme, som hun
lørdag den 11. december kl. 10 havde set
i kirken, da hun skulle pynte til bryllup.
Hun bekræftede derefter sin mands ud-
sagn, men på spørgsmålet, om det var
Wächters datter eller enke, der var gået
med hende, svarede hun, at det var en-
ken Catharina, der havde åbnet æsken.
Men hun havde også selv set barnet i
det smukke tøj, der lå med foldede hæn-
der og opadbøjede ben i den alt for lille
æske.

Den 27. november havde der været
bryllup i kirken, men da var æsken der
endnu ikke. Hun lejede at samle buks-
bom op i sit forklæde for at strø det som
pynt. Efter brylluppet samlede hun det
op igen og lagde det på plads. Det havde
hun også gjort den 11. december. Heller
ikke hun kunne sige, hvem der havde
anbragt æsken på findestedet, men hun
kunne fortælle, at der fandtes mange per-
soner, som havde en nøgle til en af side-
dørene.

Den 55-årige enke Anna Dorothea
Wächter kunne intet nyt fortælle. August
Friedrich Tiedemann, degn ved Sct. Ma-
rie kirke, udtalte, at han ikke kunne være
ansvarlig for alle de folk, der gik ud og
ind af kirken. Han sagde endvidere, at
ved Jepp Paullsen og Birthe Christiana
Andes bryllup den 27. november havde
der ikke været nogen æske. Den blev
først fundet ved Niels Petersen Færups
bryllup den 11. december. Ellers vidste
han intet om sagen, men han mente, at

vedkommende, der havde anbragt barnet, kendte kirken godt.

Den 19. december blev den 29-årige Anna Christine Wächter afhørt. Også hun bekræftede de tidligere udsagn og kunne intet nyt føje til. Samme dag blev ribepostkusken Jegge Matzen Kruses søn Christian Jeggesen afhørt. Han var 17 år gammel. Siden Mikkelsdag, den 29. september, havde han haft tjeneste som klokkerdreng hos degnen Tiedemann. Den foregående søndag havde han sagt op for at gå i lære hos grovsmeden Friedrich Adam Tyesen. For at komme til at ringe med klokkerne og slå bedeslagene havde han altid benyttet den lille dør i sydsiden, som han altid havde lukket efter sig, når han kom og gik. Han benægtede at have set æsken før, selv om han havde hørt om den.

Peter Holbecks kone Anna Maria, som efter eget udsagn havde fået koncession af amtmanden som jordemoder, men endnu ikke havde aflagt ed, forsikrede, at hun intet kendte til barnet. Samtlige vidner bedyrede, at de talte den pure sandhed og intet andet end sandheden og var villige til at aflægge ed om nødvendigt. Retsbetjenten blev herefter beordret til at undersøge, om de stedlige kræmmere kendte noget til æsken.

Da man ikke kunne komme videre med sagen, besluttede borgmesteren at henlægge den og gav graveren Peter Christiansen skriftlig ordre til at begrave barnet på kirkegården. At dette skete retsmæssigt, attesterede rådhusbetjenten Rasmus Johann Köller den 20. december 1761.

Hvem var moderen?

Selvfølgelig har jeg gjort mig mine tanker om denne sag. Det pæne tøj kunne tyde på, at det ikke var en fattig pige, men en agtet borgers datter eller hustru, der havde født i dølgsmål. Og hvordan kunne det gå til, at moderen til barnet

kunne holde sig skjult i så lille en by? På dette tidspunkt havde Haderslev kun ca. 2.235 indbyggere. En eller anden må have kendt hende og hjulpet hende. Og hvorfor nægtede borgmesteren at kende noget til det døde spædbarn? Han havde jo set det den 12. december.

At hun og hendes hjælper gjorde alt for ikke at blive opdaget er forståeligt. Straffen for at føde i dølgsmål var forfærdelig. Hun kunne risikere at få hovedet skilt fra halsen ved øksehug og få det sat på en stage til skræk og advarsel for andre letfærdige »Quindfolk«. Ingen anden end rækkermanden måtte begrave liget på retterstedet. I heldigste tilfælde kunne hun ved kongelig benådning tilbringe resten af sine dage i tugthuset »Spindehuset« i København. Det var heller ikke ufarligt at hjælpe en kvinde i den situation. Både hjælperne og barnets fader, hvis man da kendte ham og kunne finde ham, risikerede livslangt tugthus. En præst, der ville give et sådant barn en kristelig begravelse, ville blive frakendt sin ordination for bestandig. Ved at anbringe barnet i kirken håbede hun måske på, at det ville blive begravet i indviet jord. Desuden synes jeg, at jordemoderen Maria Elisabeth Petersens forsikringer om, at hun ifølge sin ed havde pligt til at anmelde alt og enhver i embeds medfør, kunne tolkes som angst for at blive mistænkeliggjort. Ja, jeg får nok aldrig svar på mine spørgsmål.

Litteratur:

Thomas Otto Achelis, Haderslev fra gamle dage, 1926-29.

Beth Grothe Nielsen, Letfærdige «Quindfolk», 1982.

En Smædevise mod de tyske fra 1849-50

Af NILS ERIK ANDERSEN

Under en oprydning fik Nils Erik Andersen adgang til en hidtil ukendt smædevise fra Treårskrigen. Her fortæller han om visen og dens historiske baggrund.

Ved oprydning i nogle efterladte papirer dukkede et håndskrevet ark frem, som ved nærmere eftersyn viste sig at være en vise, der forelå i form af en afskrift, udført i 1898, idet der nederst efter det sjette og sidste vers står:

»Ovenstående sang er Digtet Krigsårene 1848, 49, 50. Og bevares som Minde om Danskens Tapperhed og Sejer. Opskrevet Jubilæumsåret 1898 af Niels Peder- sen, Sindbjerg.«¹⁾

En nærlæsning af visen, dens verse- fødder og specielt den form, hvormed omkvædet fremtræder, afslører, at visen går på melodien fra julesangen »Sikken voldsom trængsel og alarm«. Ophavs- manden til denne julesangs tekst, Peter Faber, er i særlig grad kendt som op- havsmanden til visen over alle viser fra krigsårene 1848-50, »Dengang jeg drog afsted«, hvis melodi er en march af kom- ponisten Hornemann. Til julesangen be- nyttede Faber åbenbart en melodi, der dengang var alment kendt og benyttet, idet julesangen altid har haft anvisningen »Komponist ubekendt«.

Ud fra det anførte i afskriften er det ri- meligt at tro, at smædevisen stammer fra årene under den første slesvigske krig, og visens anonyme forfatter har vidst, at hans publikum uden videre ville »være med på melodien«. At afskriften også er uden melodianvisning tyder på, at der er

tale om en melodi, der efter 50 år stadig har været alment kendt og benyttet. De seks vers lyder ifølge afskriften således:

Kongen:

Hvordan staar det vel i Slesvig til

General:

Ak Herr Konge det er farligt Spil.
Hvis ej Slesvig kaldes skal for Dansk.
Saa er Frankrig heller ikke Fransk
Næsten hver en Borger Bondemand.
Nævner Danmark er mit Fødeland.
Kuns de store Agetere [agiterer] der.
Blot fordi de deres Fordel Seer,
:/: Seer, Seer, Seer, Seer, . . .
Blot fordi de deres Fordel seer.

Kongen:

Har man prøvet paa at tage Als

General:

Ak Herr Konge der vi brak vor Hals
Først med Hopsa gik det Dygtig Løs
Slem er Fjenden naar han bliver Bøs
Vi med Galopade vendte om
Skyndte os derhen hvorfra vi kom
Mark og Eng og Vang var farvet Rød
Af det Tydske Blod som hin Dag Flød
:/: Flød, Flød, Flød, Flød, Flød, . . .
Af det Tydske Blod som hin dag Flød

Kongen:

Hvordan gik det os ved Ullerup

General:

Ak Herr Konge der fik vores Skrup
Skal jeg være Sandheds rette Tolk
Dansken er et Tappert modig Folk
Vi var saare mange Di kuns Faa
Men vi maatte Smukt tilbage gaa

Fra den ene Hegn til andet Fløj
Hvis jeg andet sagde jeg da løj
:/: Løj Løj Løj Løj, . . .
Hvis jeg andet sagde jeg da Løj

Kongen:
Hvordan gik det da ved Kolding nu
General:

Ak Herr Konge dér det var en Gru,
Insurgenterne blev sablet ned.
Flere Tusinde i Græsset bed,
Dansken jo den skjære Kjærne er
Kommer han os først paa Livet nær.
Saa Gud hjælpe vores Tydske Mænd,
Ej for dem staaer Solen op igjen
:/: Gjen, Gjen, Gjen, . . .
Ej for dem staaer Solen op igjen

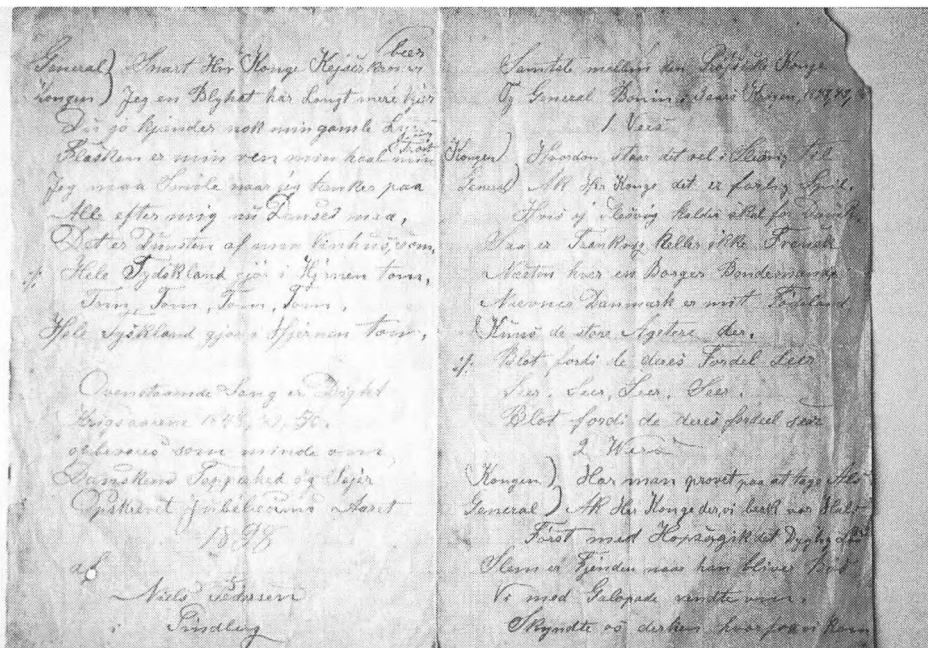
Kongen:
Hvordan gik det da ved Frederits

General:
Ak Herr Konge der blev Skjæbnen vis
Vores Insurgenter faldt som Myg

Selv jeg trak mig bort thi jeg var syg
Dansken 18 hundred Fanger tog
Resten han som mig paa Flugten jog
Al vor Skyts Bagage Vogne Kort,
Alting Dansken førte med sig bort
:/: Bort, Bort, Bort, Bort, . . .
Alting Dansken førte med sig bort

General:
Snart Herr Konge Kejserkronen bær.

Kongen:
Jeg en Blyhat har Langt mere kjær.
Du jo kjænder nok min gamle Lyst.
Flasken er min Ven mit Haab min Trøst
Jeg maa Smile naar jeg tænker paa.
Alle efter mig nu Danse maa,
Det er Dunsten af min Vinhus [Vin-
rus?] som,
Hele Tydskland gjør i Hjernen tom,
:/: Tom, Tom, Tom, Tom, . . .
Hele Tyskland gjør i Hjernen tom.

En tilsyneladende hidtil ukendt skillingsvis fra krigen 1848-1850. Foto: Nils Erik Andersen.

Den historiske sammenhæng

Afskriften, som her er gengivet med forlæggets retskrivning, har en kort overskrift til forklaring af teksten. Den lyder: »Samtale mellem den Prøjsiske Konge og General Bonin i 3-aars Krigen, 1848, 49, 50.«

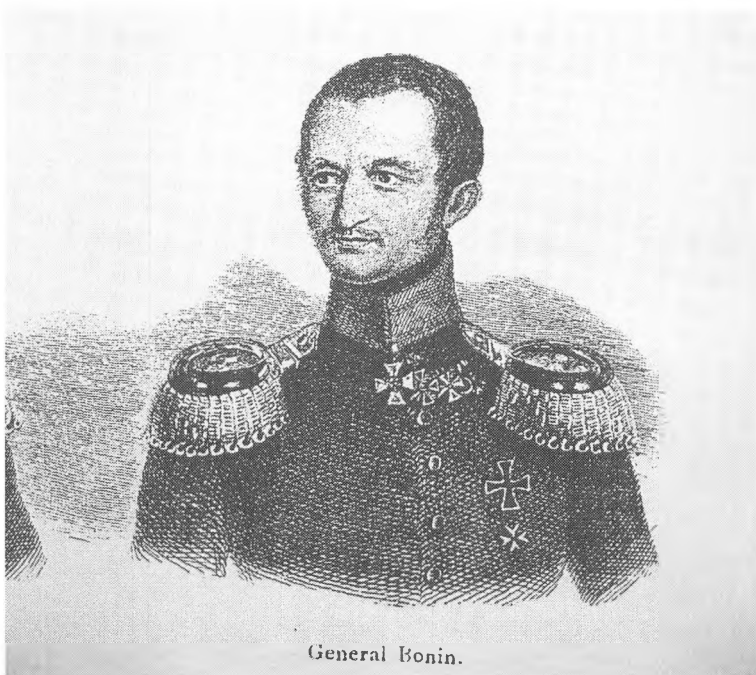
Den preussiske konge var Frederik Wilhelm 4., og hans general Bonin var i en periode »udlånt« til den provisoriske regering i Slesvig-Holsten, den regering, som med danske helstatsøjne var oprørsregeringen i Kiel. General Bonins opgave var at lede de slesvig-holstenske tropper i løsrivelseskrigen mod den danske regering. Denne opgave fik han, efter at oprørsregeringen i eftersommeren 1848 havde måttet indgå Treårskrigen første våbenhvile, der varede til april 1849.

Baggrunden var, at regeringen i Kiel ikke havde været tilfreds med Prinsen af Nør som leder af den slesvig-holstenske hær. Det var en stilling, han som medlem

af det dansk-fjendtlige fyrstehus, Augustenborg, og som tidligere øverstkommanderende for garnisonen i Rendsborg, havde tiltaget sig ved oprørets udbrud.

Man kan derfor ud fra versenes temaer fastslå, at visen udelukkende omhandler den midterste af de tre kampagner/felttog, som i historiebøgerne omtales som »Treårskrigen 1848-50«.

I den midterste kampagne, som løb fra 3. april 1849, og til en ny våbenhvile blev indgået den 10. juli samme år, deltog foruden den slesvig-holstenske hær også tyske hjælpetropper i kampen mod den danske hær. Det var resultatet af en beslutning i den fællestyske Forbundsdag i Frankfurt, som blev legitimeret ved Holstens status som et tysk land. Man valgte med denne beslutning at se bort fra Slesvigs statsretlige forhold og godtage Kiel-regeringens argument, at Hertugdømmerne altid skulle forblive forenede, også under en ny statsretlig status for

Den preussiske general Bonin som er en af visens hovedpersoner. Foto: Nils Erik Andersen.

Holsten. Det viste sig hurtigt, at de tyske hjælpetroppers indsats i det store og hele begrænsede sig til at besætte hertugdømmerne og dele af Jylland. De væsentlige kamphandlinger mod den danske hær udførtes med den hær på ca. 20.000 slesvig-holstenere, som den preussiske general Bonin førte for oprørsregeringen i Kiel. Baggrunden for disse dispositioner med tropperne var, at der ikke havde været total enighed i Forbundsdagen mellem Preussen og de øvrige tyske stater om det legitime og ønskelige i den tyske indblanding, idet kun Holsten havde en tydig status som et tysk land. Det blev derfor til dette typiske politiske kompromis: De tyske hjælpetropper var der, og alligevel var de ikke rigtigt med i kampforløbene.

Der var derfor i høj grad, som i den første kampagne året inden, tale om en borgerkrig, kampe mellem borgere i den hidtidige danske Helstat, selv om der i anden omgang var klar indblanding i stridighederne fra tysk-national side.

Den 10. juli, efter slaget ved Fredericia, blev der sluttet en foreløbig fred i Berlin. Der var dog stadig meget modstridende opfattelser hos alle involverede parter om, hvorledes de fremtidige forhold i Hertugdømmerne skulle ordnes. Uenigheden viste sig at være så stor, at fjendtlighederne et års tid senere blev genoptaget med slaget ved Isted den 25. juli 1850.

På det tidspunkt var general Bonin ikke med. Han havde i april 1850 valgt at gå tilbage til sin stilling som general i den preussiske arme, idet han ikke havde ønsket at bytte sin faste ansættelse i preussisk tjeneste ud med fast ansættelse for Kiel-regeringen.

Man kan hermed tillade sig at fastslå, at visen nok er blevet til efter slaget ved Fredericia, idet Isted ikke er omtalt. Visen må altså være fremkommet i den euforiske periode mellem juli/august 1849

og foråret 1850, ellers ville den helt givet have indeholdt et patriotisk vers om Isted-slaget og måske en ironisk kommentar om general Bonins fratræden før slaget.

Det er rimeligt at antage, at visen er kopieret efter et skriftligt forlæg, som kan have været håndskrevet eller bogtrykt. Når man betragter stavemåder, retskrivning og de mange forskellige »fejl«, forekommer det mest sandsynligt, at forlægget i 1898 har været håndskrevet, og at »fejlene« udtrykker, hvad der er opsamlet gennem en række afskrivninger.

Forlæg?

Det kunne imidlertid også være nærliggende at eftersøge et oprindeligt forlæg blandt de mange trykte skillingsviser, som florerede både under og efter de slesvigske krige, altså i årene 1848-70. Det har dog ikke vist sig muligt at finde en sådan kilde, så indtil videre er oprindelsen ukendt.

At det patriotiske stof har været aktuelt i tiden, viser en undersøgelse af de mange skillingsviser, som er registreret i »Dansk Folkemindesamling«. Her findes f.eks. hele fire, som omhandler felttoget i 1849.⁴⁾ Heraf er tre udgivet i Odense og en i København. Et interessant indblik i denne meget folkelige aktivitet gives i en beretning fra 1879:

»Da saa Aaret 1848 kom, og Krigen brød ud, fik jeg især travlt med at digte og sælge; thi den Gang var der Liv i Folk, og alle vilde have Viser, og alle vilde synge. ...Paa et Aarhus Marked F. Ex. solgte jeg for 50 Rdler, og de 3/4 deraf var ren Fortjeneste.⁵⁾

Som nævnt stammer afskriften fra Mors, udført i året 1898. Landmanden Niels Pedersen havde det år helt personlige grunde til at mindes Treårskrigen, idet hans far, Peder Christensen Skarum (1818-1875), havde deltaget som hornblæser under soldaternavnet Skarum ef-

ter den landsby på Mors, hvor han var født og opvokset. Også i Morsø Folkeblad kunne man i sommeren 1898 finde læsning, som stimulerede de patriotiske følelser. Sidst i juli 1898 samledes således 235 veteraner til en 50-års mindefest i Nykøbing.⁶⁾ På det tidspunkt havde alle overlevende modtaget krigsministeriets erindringsmedalje for deltagelse i aktiv kamp. Disse medaljer var blevet uddelt i 1875-1876 i anledning af 25-året for krigens afslutning. Skarum døde dog uden denne medalje. Efter krigen havde han slået sig ned som landmand i Sindbjerg, Redsted sogn på Mors, og giftet sig. Sønnen Niels Pedersen arvede ved hans død foruden gården et signet, som faderen havde ladet lave til minde om sin deltagelse i krigen.

Foruden faderen, hornblæseren, havde Niels Pedersens fire farbrødre deltaget i Treårskrigen, og heraf var en faldet i Sønderjylland i 1848. Signetet udtrykker helt givet, at P. C. Skarum med stolthed mindedes sin tid som hornblæser, selv om krigen havde gjort ham ukampdygtig, da han i februar 1850 blev slettet af lægdsrullen og hjemsendt med en lyskebrok. Efter H. P. Holst i 1849 havde udgivet digtet »Den lille Hornblæser«, stod både »Landsoldaten« og »Hornblæseren« som stærke patriotiske udtryk i tiden, og den kendte statue på Rådhuspladsen i København kom til så sent som i 1899 og - tør man antage - ikke helt uden sammenhæng med markeringen af 50-året for den - set med danske øjne - gloriøse første slesvigske krig.

Lidt om viseteksterne

Første vers antyder, at forfatteren foruden den nationale patriotiske tale også anlægger den i tiden så populære friheds- og lighedsretorik ved at skelne mellem »de store«, underforstået mere eller mindre tysksindede, og »de brave slesvigske borgere og bønder«, underforstået dansk-

sindede. Den slesvig-holstenske opstand mod Danmark i Kiel var imidlertid, ligesom det danske oprør mod Enevælden i København, i det væsentlige anstiftet af de intellektuelle, såkaldte nationalliberale kredse. I København blev det nationalliberale oprør både en frihedsmanifestation og en stærk dansk-national manifestation for bevarelsen af Helstaten. I Kiel blev opstanden tilsvarende en stærk tysk-national og slesvig-holstensk manifestation, der i virkeligheden var alt for liberal i sit afsæt til at falde i smag hos Preussen, som på dette tidspunkt tegnede til at blive førende blandt de tyske stater.

Det er næppe urimeligt at antage, at visens folkelige publikum i dette vers skulle komme til at tænke på nogle af »de rigtigt store«, der havde været helt anderledes synlige end de egentlige anstiftere i Kiel, nemlig prinsen af Nør og hans bror hertugen af Augustenborg. I den danske offentlighed stod disse to mænd nemlig på dette tidspunkt som anstiftere og landsforrædere.

Andet og tredje vers handler om fjendtlighederne i forbindelse med den danske hærs udfald fra sin base på Als og de efterfølgende kampe i Sundeved 3. - 6. april 1849. Den danske regering havde ved våbenstilstanden beholdt kontrollen med Als og Ærø. Det skete, selv om øerne hørte til hertugdømmerne og var en del af det område, der skulle have været rømmet efter våbenhvilens bestemmelser.

Tidligt på vinteren 1848/49 havde der været tyske planer om at erobre Als, men de blev afsløret og medførte, at den danske hær forstærkede sine stillinger på øen. Ved de kamphandlinger, som visen refererer til, var der således ikke tale om, at den slesvig-holstenske hær under general Bonins ledelse forsøgte at erobre Als. Den forsvarede sine stillinger på Sundeved mod et kraftigt dansk fremstød fra Als - og led nederlag. Det gav

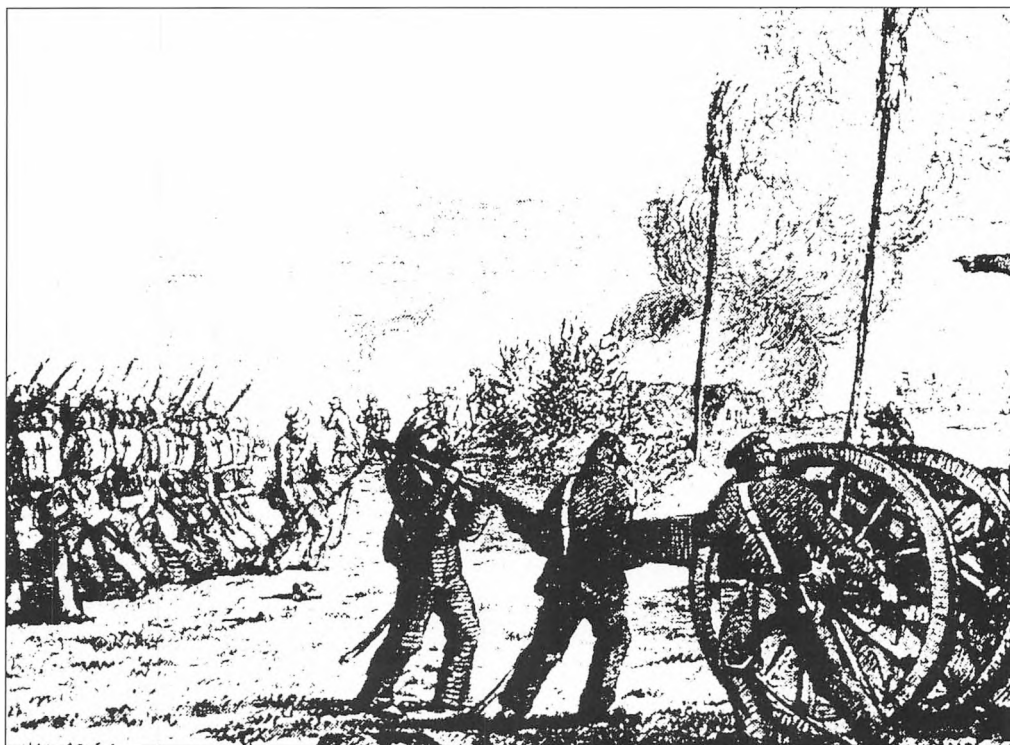
Signet og seglstempel som en dansk hornblæser, P.C. Skarum, lod lave til minde om sin deltagelse i Tredårskrigen. Dette signet var beregnet til at fæstne i kæden til lommeuret i vestelommen. Foto: Nils Erik Andersen.

den danske hærledelse en forstærket sydlig flankestilling, dog kun kortvarigt, idet man ret snart atter trak sig tilbage til Als. Man kan roligt sige, at der er en vis digterisk frihed i disse to verseskildringer af de danskes bedrifter. Det er imidlertid korrekt, at insurgenterne under general Bonin tabte slaget ved Ullerup på Sundeved.

Fjerde vers antyder, at insurgenterne også led nederlag ved Kolding. Sandheden er dog, at kampene omkring Kolding bølgede uafgjort frem og tilbage i fire dage. Slaget endte med, at Kolding blev indtaget af general Bonins styrker efter hårde kampe.³⁾ Så i dette vers har forfatteren valgt at lade generalen »jamre« over sine tab og fortiet, at danskerne kæmpende måtte fortrække nordpå for at søge en foreløbig sikkerhed i fæstningen i Fredericia.

Femte vers handler om den notorisk store danske sejr i slaget foran Fredericia. Overgeneralen for den tyske forbundshær, der fulgte i hælene på de danske styrker op i Jylland og besatte landet, ønskede ikke en egentlig belejring af fæstningen i Fredericia. General Bonin og hans slesvig-holstenske styrker anlagde imidlertid en stærk indeslutning af byen. De ønskede at angribe og erobre fæstningen og byggede med dette for øje mange stærke skanseanlæg, foruden at de trak store styrker, masser af materiel og tungt belejringsskyts til området.

Den tyske overkommando ønskede naturligvis en indeslutning af fæstningen, som sikrede mod udfald og afskæring af de tyske styrker i det nordlige Jylland, men den var imod, at der brugtes ressourcer på en aktiv indsats mod fæstningen.³⁾

Fra midten af maj var Fredericia imidlertid stærkt belejret, med lejlighedsvis skærmydsler foran voldene og bombardement fra Bonins skanser. Det store danske modangreb kom i begyndelsen af juli. Måske har viseforfatteren været i rimnød, når han lader Bonin erklære sig syg, for der er intet sådant bekræftet fra andre kilder. Der faldt mange på begge sider, men flest på dansk side, idet de danske styrker måtte løbe spidsrod mod de mange faste, stærkt bestykkede og bemandede skanser. Den danske hær tog ganske rigtigt mange fanger, verset siger 1800, en anden kilde angiver 2000.³⁾ Desuden faldt det meste af belejringsparkens materiel i form af kanoner, vogne, heste etc. i danske hænder. Fire dage efter dette slag blev der atter sluttet våbenstilstand.

Sjette vers hentyder til, at Forbundsda-

gen i Frankfurt i slutningen af marts 1849 havde foreslået den preussiske konge at blive valgt til tysk kejser i forbindelse med vedtagelsen af en ny tysk rigsforfatning. Kongen brød sig imidlertid ikke om den nye forfatnings indhold vedrørende tysk frihed og enhed, så han takkede nej til kejserkronen.²⁾ Det skete omtrent samtidigt med, at Bonin var i kamp i Sundevad, så der er nogle forskydninger i tiden, som versene ser bort fra. Kejserepisoden er imidlertid interessant til belysning af den omtalte halvhjertede indsats fra de rigtyske troppers side under kamphandlingerne i 1849. Den preussiske konge og regering var i virkeligheden ikke ret begejstrede for den bølge af liberale ideer, som i 1848 varslede trang til frihed overalt i Europa. Man syntes i virkeligheden ikke om folk, der som insurgenterne gjorde oprør mod en lovlig

og etableret centralmagt; men det gjorde naturligvis en forskel, at oprørerne var tyske, og centralmagten var dansk. I Forbundsdagen var stemningen blandt politikerne fra de øvrige tyske stater efter preussernes mening blevet alt for liberale, men samtidig var der et flertal for at støtte det slesvig-holstenske oprør. Det, som for den preussiske regering kunne synes opportunt til at motivere et udenrigspolitisk indgreb, havde på de indre linier en bagside, som var uønsket. På den ene side skulle de »undertrykte« tyskere hjælpes, og på den anden side måtte frihedstrangen ikke blive for stor!

I versets sidste linier har forfatteren ladet sig inspirere af kronen som hovedbeklædning, og i den glade nationalismes navn er kongen frækt tildelt en drukkenbolts blyhat! Som dansker i dag må man imidlertid undre sig over de profe-

tiske verselinier om Tysklands kommende »tomme hjerne«. Preussens vej mod tysk enhed og storhed fik for både Danmark og Europa en skæbnesvanger retning, da den politiske styring i Preussen kom i hænderne på Bismarck.

Noter

1. Arkiv, Uffe Pedersen, Køge.
2. Danmarks Riges Historie, 1814-64, A. D. Jørgensen, København, 1907.
3. Felttogene i vore første Frihedsår, Frits Holst og Axel Larsen, København 1888.
4. Dansk Folkemindesamlings database for Skillingsviser, Internettet, april 2001.
5. Kobber - Jens fortæller, fra: Skillingsviser - en antologi, Iørn Piø, København 1974.
6. Morsø Folkeblad, marts-juli 1898.

Gustav Johannsen og skuespilleren Kristian Mantzius' besøg i Angel før 1864

Af RENÉ RASMUSSEN

Den 25. oktober 2001 var det hundred år siden, Gustav Johannsen døde. Gustav Johannsen var rigsdags- og landdagsmand, grundlægger af Flensborg Avis, ledende skikkelse i Knudsgildet og Borgerforeningen i Flensborg, initiativtager til både dansk bank- og biblioteksvæsen i Flensborg og meget, meget mere. I anledning af hundredåret for hans død blev der afholdt en lang række arrangementer i Flensborg med flere foredrag, udstilling, kransenedlæggelse og meget mere. Jubilæet gav anledning til fornyet interesse for personen Gustav Johannsen; ukendte eller glemte ting dukkede op, og der blev lejlighed til at kaste nyt lys over sider af Gustav Johannsen eller supplere allerede kendt viden. Cand. mag. René Rasmussen, Arkivet ved Dansk Centralbibliotek i Flensborg, har hentet en episode frem, der er med til at tegne et billede af personen Gustav Johannsen.

Et spændende brev

I Gustav Johannsens arkiv på Landsarkivet for Sønderjylland i Aabenraa ligger den notesbog, i hvilken Gustav Johannsen nedskrev beretningen om sine fængselsophold i 1870'erne. Heri er løst indlagt et brev fra hans hånd. Det er udateret og har ingen adressat; men det fremgår, at det er sendt til en skribent, der har skrevet et stykke om den kendte danske skuespiller Kristian Mantzius, formentlig til et illustreret blad og temmelig sikkert i forbindelse med Mantzius' død i 1879. Brevpapiret er fra Gustav Johannsens tid som redaktør af »Flensborg Avis«, hvilket

således tidsfæster brevet til mellem 1879 og 1882. Det er tilsyneladende aldrig blevet sendt, men det er nu spændende nok alligevel, for det beretter om noget så sjældent som det danske kulturliv i Angel i årene umiddelbart før 1864. Det er på et tidspunkt, hvor Gustav Johannsen virkede som lærer på egnen, først i Dolle-rup og derefter i Langballe. Han var samtidig en drivkraft i det danske arbejde på de kanter.

I brevet fortæller Gustav Johannsen om, hvordan skuespiller Kristian Mantzius fik »omvendt« en tysksindet Angelbo.

Kristian Mantzius

Kristian Mantzius debuterede som 23-årig i 1842 på Det kongelige Teater som Erasmus Montanus i Holbergs stykke af samme navn, men hans gennembrud kom først i 1844 som Løjtnant von Buddinge i vennen og skolekammeraten C. Hostrups »Genboerne«. Mantzius blev i de følgende år navnlig kendt som skuespilleren, der gav den populære Hostrups mange sære skikkelser og figurer liv på scenen. Udsprunget af studenterbevægelsen og nationalliberal med liv og sjæl ønskede Mantzius at gøre en national indsats. I tiden mellem de to slesvigske krige var han ofte i Slesvig og oftest i Angel, hvor han turnerede med oplæsninger. Turnéerne blev understøttet af den danske stat og var lige som sprogreskripterne et led i forsøget på at få rullet

tyskheden i Sydslesvig tilbage. Angelboerne havde blot en menneskealder forinden været dansktalende, og man forventede at kunne »vække« deres formentlige danskhed til live igen.

Kristian Mantzius var en pionér inden for oplæsningsgenren, og han blev kendt og elsket, ikke blot i Sønderjylland, men også i hele Kongeriget, da han efter sin afsked fra Det kongelige Teater i 1871 bragte sin kunst ud til alle kroge af landet.

Mantzius i Angel

Gustav Johannsen beretter følgende om Mantzius' besøg: I de sidste år før krigen i 1864 aflagde Kristian Mantzius et par somre i træk små besøg hos nogle familier i det nordlige Angel. Under disse besøg morede det ham, fortæller Gustav Johannsen, med et par oplæsninger at glæde den flok af danske mænd og kvinder, der, hver gang Mantzius kom, gjorde sig umage for at samles med ham. Om Gustav Johannsen var uvidende om, at staten bidrog til Mantzius' underhold, er svært at sige. Han kan have glemt det, da begivenhederne lå 15-20 år tilbage i tiden, da han nedfældede dem.

Mantzius læste sædvanligvis op i den »Angelske Danske Læseforenings« lokale i Dollerup Kro, og »det kan nok være, at foreningen var godt besøgt på de aftener eller eftermiddage, hvor Mantzius kunne ventes,« fortæller Gustav Johannsen. »Fra Grumtofte, Munkbrarup, Kværn, Sørup, Sterup, Nyby og Stenbjerg sogne mødte der danske mænd og kvinder, og det var tydeligt at se, at det gjorde Mantzius godt at komme sammen med disse folk, men især holdt han dog af efter oplæsningen at få sig en munter samtale med nogle ældre angelske bønder, der med beundring hørte på den begavede mand, hvis mage de ikke kendte. Med et venligt smil tog han imod de oprigtige og ukunstlede taksigelser for hans besøg, som bønderne hver gang følte trang til

Atelierportræt af den unge Gustav Johannsen. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek i Flensborg.

at udtale for ham, og ved en toddy eller en kaffepunch blev der efter oplæsningen ofte endnu tilbragt mange glade timer med taler og sang.«

Mantzius omvender en Angelbo

En søndag eftermiddag holdt Mantzius oplæsning i Schmidts lokale i Stenbjerg-hav. Der havde indfundet sig et stort publikum, deriblandt også et par tysksindede bønder. Efter oplæsningen blev der af en del af de tilstedeværende arrangeret en beskeden fællesspisning, hvori også Mantzius deltog. En af deltagerne udbragte en skål for Mantzius, der blev modtaget med jubel, selv af en tysksindet bonde, der havde taget plads ved bordet og spiste med. Gustav Johannsen havde fået plads lige over for den tysksindede bondemand, og det morede ham at udsørge Angelboen om, hvad han syntes om den danske skuespiller. »Manden vidste ikke, hvorledes han bedst skulle udtrykke sin beundring for Mantzius,« fortæller Gustav Johannsen, og »da jeg tillod mig at bemærke, at han vel næppe havde forstået alt, hvad Mantzius havde oplæst, da han som ældre Angelbo jo ikke havde lært dansk i skolen, forsikrede manden højt og helligt, at han havde forstået hvert eneste ord. I sin begejstring tilføjede han, at han nu ganske bestemt vidste, at det var løgn, når man sagde, at Anglerdansk ikke var dansk, den »københavnse skuespiller« var en »prægtig karl«, hvis mage han ikke kendte, og af sådanne folk burde man sende flere over til Angel, så skulle Angelboerne nok snart få bedre tanker om de danske.«

Medens den begejstrede bonde således udtalte sig til Gustav Johannsen, blev der udbragt en skål for en ung dansk læge, der nyligt havde bosat sig i Kværn sogn, og som på meget kort tid havde vundet en stor praksis. Noget efter tog Gustav Johannsen ordet og udbragte en skål »for den heldige åndelige læge, Mantzius, der i løbet af nogle timer var blevet herre over en sygdom, som for de af samme smittede Angelboeres vedkommende havde fået udseende af at være uhelbredelig.« Gustav Johannsen

hentydede her til Angelboernes erklærede tykthed, som de forsvarede med megen stædighed over for alle danske forsøg på at »fordanske« dem.

Situationen var i øvrigt typisk for Gustav Johannsen. Allerede som ganske ung – han må på dette tidspunkt have været først i 20'erne – tog han uden at kny ordet i en stor forsamling og fik med en vittig bemærkning salen til at runge af latter. Det var en kunst, han siden som politiker kom til at beherske til fuldkommenhed.

Gustav Johannsen fortsætter: »Alle forstod, hvad jeg sigtede til, der råbtes »bravo!«, og Mantzius lo hjerteligt og klinkede med bonden, der ved et skarpt øjekast og senere ved ord gav mig tilkende, at også han havde forstået, hvem den helbredte syge var. Da Mantzius senere indledte en samtale med bonden, smigrede dette denne således, at han hele aftenen var den gladeste blandt glade.«

Afslutning

Men så kom krigen i 1864 og afståelsen af Slesvig. Kristian Mantzius var herefter afskåret fra at tage syd for Kongeåen for at læse op. Da Gustav Johannsen under et besøg i København i november 1878 en aften atter traf Mantzius, mindede han ham om den »omvendte« Angelbo, hvilket - skriver Gustav Johannsen - »frembragte et smil hos ham, men han blev straks igen alvorlig og sagde, at han ikke kunne tænke på de forandrede forhold i Sønderjylland uden at harmes over, at en trofast del af det danske folk nu stod under fremmedherredømme.«

Mantzius kom aldrig mere til Angel for at læse op. Men Gustav Johannsen kom til at sætte sit stærke præg på den danske udvikling i Sønderjylland.

Viggo Kragh-Hansen

Af H. E. SØRENSEN

I 1996 døde maleren Viggo Kragh-Hansen. H. E. Sørensen tegner her et portræt af personen Viggo Kragh-Hansen.

Viggo Kragh-Hansens atelier var et stort højloftet rum på førstesalen i den gamle møllebygning på Nybøl Vandmølle. I gavlen var stadig en mandshøj luge ud til en stejl rampe ned mod skråningen udenfor. Gennem et stort vindue faldt lyset ind i rummet, der domineredes af billeder og bøger i en inspirerende »uorden«, som viste, at her blev der arbejdet. Malerier i snesevis hang på væggene eller stod i mange lag op mod væggene, og i rummet herskede en tydelig, men dog rimelig diskret duft af farve, linolie og andre væsker, som er uundværlige for en kunstmaler.

Det var heroppe, vi drak kaffe i spandevis og spiste fruens hjemmebag, mens vi snakkede om kunst og kunstnere, om litteratur og politik de første gange, jeg besøgte Metha og Viggo i møllen. Senere sad vi i den lille stue nedenunder, fordi det blev umuligt for mig at forcere den stejle trappe op til atelieret. Men også her domineredes rummet af kunst, mest Viggos egne billeder, som han gerne hentede frem og stillede op, så vi havde noget at se på og snakke om.

Det er altid med en vis forventning, man kører frem ad den smalle grusvej gennem skoven ned til Nybøl Nor, hvor der svinges brat til venstre ved åens udløb, lige før bilen ryger ud over den lave skrænt til strandkanten. Her ligger så det fornemme hvide møllehus, hovedbygningen fra 1790 i landlig senbarok, hvor Thit Jensen i sommeren 1935 skrev sin

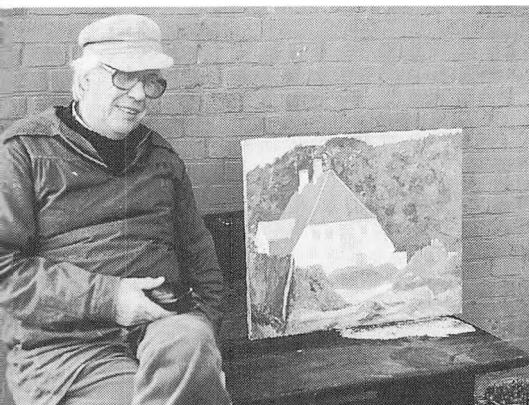
måske mest berømte roman, »Stygge Krumpen«, og hvor den senere så kendte amerikanske billedhugger Johannes Gerlert fødtes som møllersøn i 1852.

Man drejer ind om gavlen ved møllens stuehus. Til højre bag et dige ligger den tilgroede mølledam med et rigt blomsterflor, omgivet af en tæt bevoksning af træer og buske, som Viggo elskede at male på sine gamle dage. Og så holder man på gårdspladsen mellem stuehuset og den okkerrøde møllebygning, hvor maleren og hans kone havde deres hjem, og hvor Metha stadig bor.

Viggo Kragh-Hansen blev født i Vivild på Djursland den 14. august 1910. Han kom som ung på Rønshoved Højskole og var fra det øjeblik bidt af Sønderjylland. Efter malerlære i Ulkebøl arbejdede han nogle år som restauratør under Nationalmuseet, bl.a. med udbedring af kalkmalerier i danske kirker. Efter år på Kunstakademiet kom han under krigen igen til

Nybøl Vandmølle fotograferet 1983. Foto: H.E. Sørensen.

Viggo Kragh-Hansen med et maleri af Nybøl Vandmølle 1983. Foto: H.E. Sørensen.

egnen ved Flensborg Fjord, hvor han blev en meget aktiv deltager i modstandskampen. Den, der har hørt Viggo fortælle om aktionen, hvor de sprængte blokposten ved Tinglev station og et par viadukter i luften, så togtrafikken ad den sønderjyske længdebane var spærret i tolv dage, glemmer det aldrig. Han var som ganske ung faldet ned og havde skadet den ene fod, så han holdte resten af sine dage. »Og der løb jeg så haltende væk fra blokposten efter at have anbragt sprængladningen, og nede ved stationen gik de tyske vagtposter. Alle, der så mig, ville med det samme bide mærke i mit særlige løb. Det var lige så godt som at aflevere sit visitkort. Jeg ville have været let genkendelig på flere kilometers afstand, hvis tyskerne havde været vakse og lagt mærke til, hvad der skete omkring dem. Men det var der vist ingen af os, der tænkte på dengang. Og heldigvis skete der jo heller ikke noget.«

Senere måtte han flygte til Sverige, hvor han ernærede sig som kunstner, og herfra havde han også mange gode historier at fortælle, bl.a. om en svensk fabrikant, hvis portræt han malede. Om dagen gik alt meget stiligt til, og man titulerede hinanden: »Brukspatronen« og

»Kunstnären« - med tydeligt tryk på »ä« - men efter aftensmaden, når sjukskerne kom på bordet, lagde man titlerne »Brukspatronen« og »Kunstnären« bort, var dus og på fornavn. Men næste morgen var der ikke noget med at være familiær. Så fandt man titlerne frem igen! Man skulle opleve Viggo fortælle den historie, med svensk udtale, varieret stemmeføring, masser af detaljer og lorent glimt i øjet. Det var en hel forestilling.

Efter krigen kom han tre år til Paris på et stipendium for folk, der havde deltaget i modstandskampen og havde malertalent. Meningen fra hans egen side var at blive abstrakt maler. Men det kom til at gå helt anderledes. Sammen med bl.a. Anker Landberg, der også var der på »frihedskæmperstipendium«, og Victor Brockdorff gik han på Louvre for at studere de gamle mestre. Og her var noget at lære, både med hensyn til komposition og farveholdning.

Engang kom Richard Mortensen op til Viggo på det værelse, hvor han boede i et hotel »fra de tre musketers tid«, som han sagde. På bordet lå en tegning. »Nå, jeg kan se, du er begyndt at arbejde abstrakt,« sagde Richard Mortensen. »Det var da også på tide.« »Nej,« svarede Viggo, »det er kompositionsstudie til et af malerierne på Louvre.« - »Render du stadig rundt derinde. Der har jeg ikke været i tolv år,« sluttede Mortensen den samtale.

En aften, hvor vi derhjemme havde besøg af både Viggo Kragh-Hansen og Victor Brockdorff med hustruer, fortalte de to gamle venner om tiden i Paris. Brockdorff var da syg og svækket (han døde året efter), men Viggo var ret i sit es. Han underholdt bordet med anekdoter og erindringer, så ikke et øje var tørt.

En dansk journalist i Paris, fortalte han, skulle interviewe den berømte amerikanske filmstjerne Mary Pickford (»hele verdens lille kæreste«, som hun blev

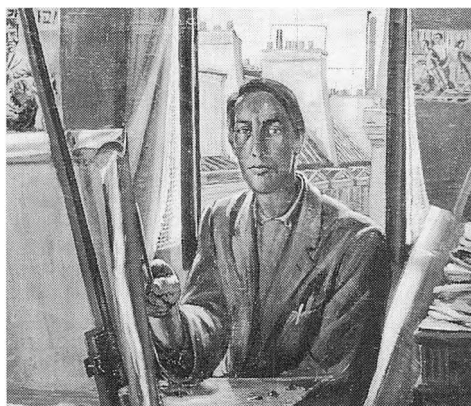
kaldt) til en dansk avis, vistnok »Politiken«. Han ville gerne have en original illustration til historien og bad derfor Viggo følge med og tegne stjernen under samtalen. Det blev Miss Pickford så optaget af, at hun snakkede mere med tegneren end med journalisten. I hvert fald ifølge Viggo. »Og det blev nogle ganske udmærkede tegninger, men journalisten var så fornærmet, at han ikke ville bruge dem.« Igen spillet som en hel scene med varieret stemmeføring, ansigtsudtryk og gestik, så man så både journalisten, tegneren og filmstjernen for sig.

Mens Viggo boede i Paris, fik han besøg af den senere journalist ved »Jyllandsposten«, Annelise Vestergaard, der var rejst til Paris som au pair-pige. Hun var i familie med en af Viggos gode venner og havde fået i opdrag at besøge ham, overbringe en hilsen og måske holde lidt øje med, at han ikke gik helt i hundene. Efter hans død i 1996 nedskrev hun nogle korte erindringsglimt.

»1951. En januardag i Paris. Der er strejf af forår over Place d'Italie, men solen når endnu ikke ned i de trange gader bag pladsen. De høje smalle huse er vintergrå og grimede af regn.

I et af dem, helt oppe under taget, bor Viggo Kragh-Hansen. Jeg har hans adresse med hjemmefra. Jeg kender ham endnu ikke, sidder over en kop kaffe på en af bistroerne og samler mod til at gå op til ham. Han ved ikke, at jeg kommer. Han kender heller ikke mig. Romantiske tanker og forestillinger om unge fattige malere på usle hybler i Paris kører rundt i hovedet på mig, blander sig med gamle ideer om kanarifugle, der synger bedst, når de er sultne.

Trappen synes at blive stejlere og stejlere, smallere og smallere. Opgangen er smudsig, snavset sidder tykt mellem afskallede flader, alle mine illusioner om kunstnerhybler og talentfuld ungdom på sultegrænsen synes at gå i opfyldelse.

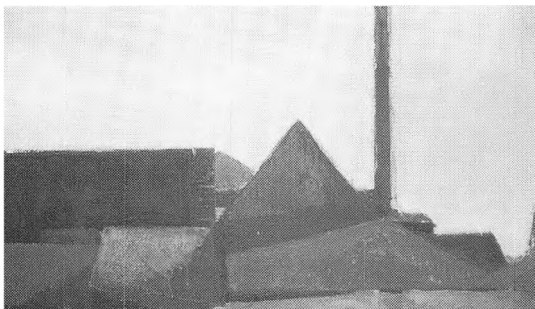
Victor Brockdorffs portræt af Viggo Kragh-Hansen i Paris ca. 1950. Foto: H.E. Sørensen.

Mere romantisk kan det da ikke blive!

Det bliver det. Da jeg har banket på, kan jeg høre, at den udvendige klynke tages af døren, og der står Viggo, tynd og melankolsk, stryger det store hår væk fra panden og siger dav med et tonefald, som havde jeg været ventet.

Værelset, rummet, hyblen lever helt op til det romantiske billede. Der er en høj jernseng med usle sengeklæder, en servante med en rusten vandkande, to stole, som burde have været lige så berømte som van Goghs stol, et bord fyldt med malergrej, pensler i tomme konserverdåser og skårede glas, en brænder af en slags til at lave mad på, væggene er tapetserede med gamle aviser. Der står malerier med bagsiden udad op ad dem. Staffeliet er tomt i øjeblikket.«

Annelise Vestergaard fortæller videre: »Der kom bedre tider efter de første hårde måneder. Malerkollegerne Brockdorff og Landberg fik ved list og snilde Viggo lidt nærmere Seinen og Louvre, til et bedre atelier på venstre bred, ikke langt fra Café du Bac, hvor danske kunstnere mødtes og diskuterede de nyeste ideer inden for maleriet - den socialistiske realisme. Nogle af dem havde deres hyr med at forklare eller bortforklare den

Viggo Kragh-Hansen: »Teglværket Grønland« malet 1962. Foto: H.E. Sørensen.

kommunistiske inspiration, andre var med på tankerne om, at kunstnerne havde pligter over for samfundet og skulle male, så folket forstod det.

Viggo var langsom. Det var altid en sej affære at få tingene snakket igennem med ham, men hans langsomhed i tanke og tale reddede ham, som han senere ville sige. Han var nødt til hele tiden at tænke sig om. Det reddede ham fra at ende som kommunismens eller socialismens talerør. Grundtvig og Vorherre havde også en finger med i spillet. Den grundtvigske arv og troen på Gud var med i Paris, og selv om han pudsede skoene (var man end fattig og lidt lurvet klædt, skoene skulle altid pudses!) og på sin facon tog del i debatterne på Café du Bac, var hans egne sunde fornemmelser for og holdninger til kunsten aldrig langt væk.

Vist malede han da socialrealistisk. Der var interiører så detaljerede, at man følte, at man var midt i dem, der var portrætter af sypigen og arbejderen, og der var undertegnede ved opvasken i det store gammeldags franske køkken. Uger efter, at Viggo havde siddet på køkkentaburetten og malet, vidnede en mærkelig lugt om, at han havde været der. Ikke af ham, men af sur mælk. Den kom fra en blå mælkespand på en vinduessprosse. Viggo havde manglet noget farverigt i

det grå vindue og resolut grebet spanden uden at opdage, at der var en sjat mælk i. Men socialrealistisk var det.«

Han arbejdede på Louvre, fortsætter Annelise Vestergaard, »Og der er værker, kopier, fra hans hånd, som ukyndige let kunne forveksle med originalerne. Det var hårdt arbejde, det var vilje til at have viden bag talentet, og i det hele var indbygget en tak til dem, der sendte ham til Paris, satte ham på aktier så at sige - for hans indsats i modstandsbevægelsen og i tro på hans talent.«

Viggo Kragh-Hansen vendte hjem efter tre år i Paris og fik arbejde som tegnelærer på Idrætshøjskolen i Sønderborg. Her traf han Metha. Han havde haft succes med at sælge nogle billeder, hun havde sparet lidt op, og sammen købte de så den gamle vandmølle, giftede sig og tog på bryllupsrejse til Spanien. Omtrent samtidig blev han på anbefaling af sine venner fra Paris, Landberg og Brockdorff, medlem af Corner-Udstillingen.

Det blev til mange års flittig produktivitet. Kragh-Hansen fandt sine motiver på teglværkerne rundt langs Nybøl Nor, og ser man i Corner-kataloger fra 1960'erne, er der hele striber af teglværksbilleder fra hans hånd. Samtidig malede han også portrætter. Det var ikke »fint« i kunstnerkredse i 1960'erne og 1970'erne at male portrætter og da slet ikke, så de lignede, så der var ikke mange om budet. Brockdorff og Kragh-Hansen var i realiteten de eneste, der tog denne gren af kunsten alvorligt, og i et anfald af galgenhumor stiftede de Dansk Portrætmalerforbund med dem selv som eneste medlemmer!

Med årene var Viggo blevet en anerkendt kunstner. Hans billeder solgtes til rimelige priser, og han modtog adskillige bestillinger på portrætter, så han malede biskopper, direktører, amtsborgmestre og byborgmestre, museumsinspektører og politikere, foruden de portrætter,

han malede con amore af søfolk og landmænd, venner og familie. Samtidig malede han stribevis af naturbilleder, landskaber, blomster og en lang række figurbilleder. Hvert år vistest »produktionen« på Corner og indimellem også på andre udstillinger, og hans billeder hænger på rådhus og direktionskontorer, i domkirker og på sygehuse, i adskillige museer og i hundredvis af private hjem.

I nogle år havde min kone og jeg den skik at tage en tur til København den anden weekend i januar, hvor Corner-udstillingen lukkede. Vi afsluttede så turen med et besøg på Charlottenborg, dels for at se udstillingen, dels for at hilse på kunstnerne, som vi kendte en del af, og som næsten alle var der den eftermiddag. Så sad vi der sammen med Brockdorff, Palle From, Kalle Bovin, Viggo Kragh-Hansen og flere andre, i de første år også Scherfig, der døde i 1979, og her gik det ret så lystigt til. En udstilling var overstået, mange havde haft et godt salg, og der blev fortalt historier og erindringer, og ikke mindst Kalle og Viggo foldede sig ud. Det var stjernestunder i en råkold vintermåned.

Annelise Vestergaard fortæller om et besøg i Nybøl Vandmølle det år, Viggo fyldte 80.

»Han hævder selv, at han stadig halter lidt bagefter, både i bogstavelig og overført betydning. Han halter, fordi han engang i sin ungdom faldt ned fra stor højde, og han er stadig langsom, tænker sig stadig grundigt om. Der skulle have været en stor udstilling, da han fyldte 50 år; den fik han først færdig, da han blev 51, og der skulle være en retrospektiv udstilling, da han fyldte 70; den kom først på plads, da han blev 71. Hver gang har han - som i sin tid i Paris - følt sig reddet af sin langsomhed. Den har givet ham nødvendig tid til eftertanke og ordentligt arbejde.«

De to udstillinger, Annelise Vester-

Viggo
Kragh-
Hansen:
»Selvpor-
træt« 1980.
Foto: H.E.
Sørensen.

gaard nævner, fandt sted på Sønderborg Slot i 1961 og på Sønderjyllands Kunstmuseum i Tønder i 1981. Sidstnævnte sted holdt Victor Brockdorff åbningstalen. Jeg var mange gange stødt på Viggos billeder, både på Corner og når jeg var rundt i Sønderjylland, men det var her, jeg første gang virkelig stiftede bekendtskab med hans arbejde gennem de mange år. De nærmest kubistiske billeder af teglværkernes store tagflader, de lyse skov- og landskabsbilleder, de poetiske og forelskede figurbilleder af såvel nøgne som påklædte piger og de klart karakte-

Et af Viggo Kragh-Hansens senere malerier »Madonna« fra 1992. Foto: H.E. Sørensen.

riserende portrætter. Det var ikke for ingenting, at museets leder Sigurd Schoubye i velkomsten kaldte det for en af årets vigtigste udstillinger.

Det var også omkring den tid, jeg lærte Viggo personligt at kende. Senere (1986) kom jeg til at lave en udstilling med hans arbejder på Skærbæk Museum, og da vi i 1991 viste en Brockdorffudstilling, sagde Viggo tak for sidst ved at holde talen for sin ven gennem mere end 40 år. Igen i efteråret 2000 viste vi en udstilling med arbejder fra begge de to nu afdøde kunstnere, udlånt af deres enker.

Når man i hans senere leveår kom ned til møllen, kunne det hænde, at han sad oppe på diget ved mølledammen med sit staffeli og var travlt optaget. Lyset skulle udnyttes. Arbejdet skulle gøres. Der var et billede, som ville males. Det blev så til en vinken med penslen. Det betød: Jeg har travlt, jeg har ikke tid til at snakke

nu. Kom igen. - Han mente det og var hjertelig og glad, når man så kikkede ind nogle dage senere.

En dag, da jeg havde kørt bilen ind i gården, rejste han sig fra bænken ved sydmuren, hvor han havde siddet og nydt solen efter middag, og kom langsomt og lidt besværligt for at sige velkommen, som altid klædt i lyst tøj og med murerkasketten på de efterhånden kridhvide, men lige vildtvoksende lokker. »Der har vi den gamle mester,« hilste jeg ham. Han lagde hænderne på bildøren og lo: »I hvert fald gammel,« sagde han. En vis ironisk beskedenhed parret med en stilfærdig selvbevidsthed var et særkende for Viggo.

Den sidste udstilling, han selv var med til at åbne, var i december 1995, knap tre måneder før han døde. Det var på Haderslev Museum, og vel et par hundrede mennesker havde samlet sig for at se billederne og hilse på den gamle maler, der netop var fyldt 85. Det var nye arbejder, der blev vist, ejendommeligt unge og sprælske i farven, meget lyse, formen syntes mere opløst end tidligere, det var i højere grad rent koloristisk maleri. Jeg bemærkede til ham, at billederne på en eller anden måde virkede meget »unge«. Han havde fået en næsten gennemsigtig pergamentagtig hud, og han var tydeligvis ældet, men øjnene spillede, som de altid havde gjort. Han havde murerkasketten på og støttede sig til sin stok.

»Åh,« sagde han med det fine lille smil, som var så karakteristisk for ham, »nu er jeg blevet så gammel, at jeg vil have lov til at male lige, som jeg vil - uden hensyn til, hvad jeg har malet før. Det kan vel ikke være for tidligt!«

Men ingen kunne være i tvivl. Der lå et helt livs kunnen og erfaring i de billeder. Det var en stor kunstners svanesang.

Viggo Kragh-Hansen døde den 20. februar 1996 og blev få dage senere begravet fra Nybøl kirke.

Felsted skole

»Felsted skole – gennem 250 år«. Udg. Lundtoft kommune i samarbejde med Historisk Forening for Felsted sogn. Felsted 2001. 98 s. ill.

Når man for blot ganske få måneder siden i nærværende tidsskrift beklagede de mange huller i vores skolehistoriske viden om Sønderjylland, så er det selvsagt kærkomment at sidde med »Felsted skole – gennem 250 år« i hånden. Bogen er ikke en samlet historisk gennemgang af skolens historie, men derimod ni artikler, der på hver deres måde belyser aspekter af skolens historie, fra Ole Andersens bredt anlagte artikel om det historiske rum omkring Felsteds første egentlige skolebygning i 1751 til Inger Bachs artikel om skolebygningens historie efter 1990. Undervejs belyser H. C. Staugaard skolemiljøet i Lundtoft kommune i begyndelsen af 1700-tallet, mens Jørgen Jørgensen giver et indblik i Felsted skoles historie fra 1848 til 1920 med fokus på de nationale brydninger. Herefter tager Helge Ricken over med en artikel om skiftet til dansk skole med nye danske lærere i begyndelsen af 1920'erne. Skolebygningens historie skildres af Andreas Asmusen, der bl.a. bringer en række transskriptioner fra flere forskellige kilder.

Skolelivet har vi alle en mening om, og i artiklen »Skoleliv set fra forskellige synsvinkler« giver Ole Andersen flere bud, herunder flere malerier hentet fra Broby Johansens klassiker »Skolen i kunsten – kunsten i skolen«, men også skoleerindringer fra tiden under Første Verdenskrig. Endelig rundes der af med en oversigt over degne, lærere og præparander ved skolen samt en samling skolebilleder fra det tyvende århundredes første årtier og et enkelt helt tilbage fra 1875.

Det er blevet en bog, der uden tvivl vil vække interesse i Felsted og hos andre med

skolehistorisk interesse. Selv har jeg med interesse læst Ole Andersens indledende artikel om de mentale forudsætninger for skolevæsenets udvikling i 1700-tallet, med vægt på pietismens betydning som igangsætter for en udbredelse af læsekyndigheden, så almuen kunne læse de gode bøger. Netop det lidt bredere perspektiv er bogens styrke, men samtidig også dens svaghed, ikke mindst i Ole Andersens anden artikel om skolelivet, hvor jeg hellere havde set nogle lokale perspektiver frem for en række – ganske vist fremragende – kunstneriske skildringer af skolelivet, men uden tilknytning til Felsted.

Et perspektiv, man savner, er skolens centrale opgave – at undervise. Hvordan var undervisningen? Hvilke bøger blev der undervist efter? Og hvilke pædagogiske principper blev der anvendt på skolen gennem de 250 år? Der er altså stadig spændende arbejdsfelter for dem, som vil arbejde videre med skolehistorien i Felsted sogn. I så fald har man ikke mindst i J. H. Jensens erindringer »Landsbylærer i genvundet land« et godt udgangspunkt med en række fine og inspirerende betragtninger om bl.a. det danske og tyske skolevæsens fordele og ulemper.

kf

Huset for aktive visioner

Bent Vedsted Rønne (red): »Huset for aktive visioner. Aktivitetshuset i Haderslev gennem 25 år.« Haderslev 2001, 72 s., ill. Pris: 100 kr. Bogen kan købes på Haderslev Byhistoriske Arkiv.

»Folket« har sine huse. I slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet skød forsamlingshusene op som paddehatte i det danske landskab. Siden 1970'erne har disse fået følgeskab af »med-

Fortsættes sider 338

Det sker – på sønderjyske museer

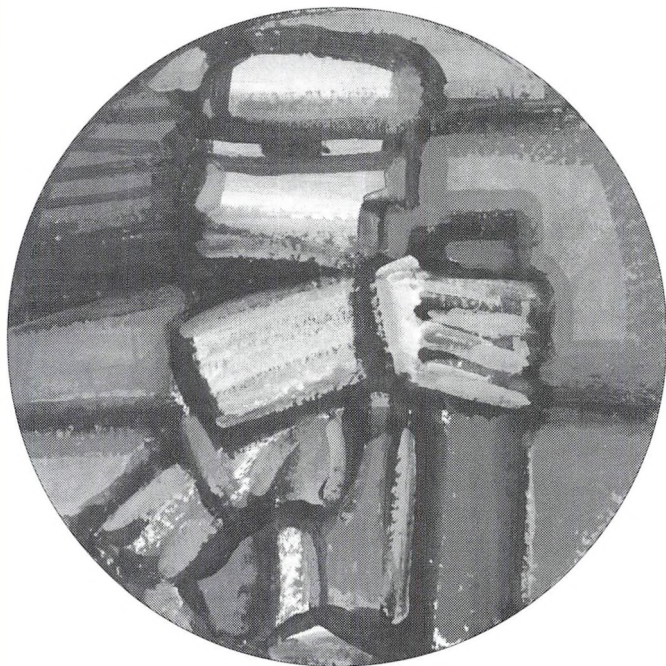
Arne Haugen Sørensen

»Kirken er et gammelt hus. Den stod her, før nogen af os blev født, og den vil stadig stå der, når vi en dag ikke er her mere. Også kunsten er uendelig gammel, og jeg tror, den bygger på det samme åndelige fundament som kirken. Nemlig, at verden er for vidunderlig til, at den bare kan være en tilfældighed. Kunsten søger at synliggøre noget, der er større end os selv, og når et kunstværk lykkes, aner vi sammenhænge og forbindelser, der rækker langt videre end den begrænsede verden, vi har vænnet os til. En flig løftes til

noget meget større.« (Citat af Arne Haugen Sørensen fra bogen ... med indbygget katastrofe).

Museet Holmen i Løgumkloster har dette efterår og frem til den 4. november vist en udstilling med religiøse billeder af den internationalt anerkendte kunstner Arne Haugen Sørensen. Det er første gang, der arrangeres en separatudstilling med denne kunstners religiøse malerier, og udstillingen har haft stor publikumsøgning fra hele landet.

Arne Haugen Sørensen er født i 1932

Tønder Museum

Indtil 31. dec.: Christian IV - variationer over kniplingstyper.

Sønderjyllands Kunstmuseum

Indtil 31. dec.: Surrealisme og det surreale.

Indtil 31. dec.: 20. århundredes nordeuropæiske kunst.

Drøhses Hus, Tønder

Indtil 30. dec.: Smedehåndværket i Tønder.

Aabenraa Museum

Indtil 31. dec.: Oldemors juletræ.

Kunstmuseet Brundlund Slot

Indtil 31. dec.: Udstilling fra museets egen kunstsamling.

Midtsønderjyllands Museum

Indtil 31. dec.: 25-års jubilæumsudstilling.

Haderslev Museum

Indtil 6. jan.: Huer, tasker og sutsko. Medlemmer af Tekstilkreds Syd viser eksempler på deres arbejde med inspiration fra gamle tekstilteknikker. Arr. Tekstilkreds Syd.

Museet Holmen

8.-9. dec.: Det bedste fra Grafisk Værksted, Odense. Arr. Kunstforeningen Cirklen.

og har malet siden 1950. I 1953 debuterede han på Kunstnernes Efterårsudstilling, Den Frie, i København og har siden da været repræsenteret på en lang række udstillinger, både separat- og gruppeudstillinger. Han har udført adskillige udsmykningsopgaver, blandt andet i ti kirker, og arbejder for tiden med yderligere 3-4 kirkeopgaver, herunder til Odense Domkirke.

Udstillingen på Museet Holmen er arrangeret i samarbejde med Roskilde

Kunstforening og Museet for Religiøs Kunst i Lemvig, hvor udstillingen vises senere på året. Samtidig med udstillingens åbning blev der udgivet en bog: »...med indbygget katastrofe«, hvorfra ovennævnte citat er hentet. Bogen har forord af Ebbe Kløvedal Reich og bidrag fra Lisbeth Smedegaard Andersen og kunstneren selv. Bogen er gennemilustreret med farvegengivelser af kunstnerens værker og kan købes for 148 kr. på Museet Holmen.

Tenna R. Kristensen

borgerhuse«, som købstædernes og de større bysamfunds svar på og alternativ til forsamlingshusene. I Haderslev fik det nye samlingspunkt ved åbningen i 1976 hurtigt navnet »Aktivitetshuset«. I forsamlingshuset samles man til foredrag, selskaber og gymnastik m.m. I Aktivitetshuset samles man også, men som navnet mere end antyder, så har vægten fra starten ligget på mere udadrettede aktiviteter. Det er et hus, som skal skabe kulturelle aktiviteter for brugerne og byens borgere.

I jubilæumsskriftet »Huset for aktive visioner« får læseren et indblik i såvel husets historie som de mangesidede aktiviteter, fra musik- og træværksteder over teater og karneval til huset som et samlingspunkt for børn og ældre. Og som bogens mange farveillustrationer og fine layout også vidner om, så har mange af disse tilbud gerne fungeret som et nyt, alternativt og anderledes kulturtilbud. Den sidste af mange mindre artikler, skrevet af tidligere og nuværende medarbejdere, stadsarkivaren og brugerne, er en »Varefakta Jomfrustien 20 år 2000«, hvor man bl.a. kan læse, at huset gennem de sidste 25 år har haft to millioner gæster. Det er godt 80.000 aktive besøgende hvert år. Selv om tal kan misbruges, så er det ikke noget dårligt skudsmål for en jubilar.

kf

Sønderjyske billeder

Ingvert Møller Terkildsen: De Sønderjyske Domænegårde, Sønderjyske billeder nr. 7. Redaktion og billedtekster af Niels H. Kragh-Nielsen. Udgivet af Institut for Sønderjysk Lokallhistorie og Historisk Sanifund for Sønderjylland. Medlemspris: 98 kr. Bogladepris: 148 kr.

Med nr. 7 i serien af sønderjyske billeder er der levet op til den tidligere standard i serien, der omhandler sønderjyske emner.

Bogen giver i tekst og billeder en skildring af de 36 sønderjyske domænegårde, med særlig vægt på deres rolle i jordkampen mellem 1896 og 1920 samt deres

skæbne efter Genforeningen. Forfatterens opvækst på Ottersbøl domænegård over for Rømø, som faderen blev bestyrer på i 1929 og købte året efter, har givet inspiration til en indsamling af materialet om de 36 domænegårde. På bogens 100 sider gives en skildring af baggrunden for gårdenes køb, drift og betydning i jordkampen omkring 1900 og efter 1920 som et led i udstykningspolitikken.

Domænegårdene har været nævnt i forskellige skrifter og værker om Sønderjylland. Bogen her giver en samlet fremstilling af disse statsgårde, der blev brikker i fortyskningsarbejdet i grænseområdet. Med den preussiske stats køb af Store Barsbøl ved Jels i 1896 begyndte en fase i jordkampen, der rettede sig imod de store gårde. Formålet med de preussiske gårdkøb var at skabe en tysk herrestand i den danske bondebefolkning og at bekæmpe den stedlige befolkning politisk og nationalt ved at betro domænegårdsforpagterne talrige offentlige embeder og tillidshverv. Det blev til 36 gårde, inden opkøbene standsede i 1916.

Forfatteren konkluderer: »Selvom domænerne lokalt betød flere tyske stemmer, fik disse ingen væsentlig betydning for det samlede nationale styrkeforhold. Den gamle lov om, at tryk avler modtryk, kan anvendes i forbindelse med de 36 preussiske domænegårde.«

Ved Genforeningen i 1920 overtog den danske stat domænegårdene og drev dem med bestyrer, indtil en udstykning kunne gennemføres. På den tidligere tyske statsjord blev der nu oprettet nye brug til kommende sønderjyske landmænd. Stamparcellen blev tilbage, gårdene kan stadig ses i landskabet.

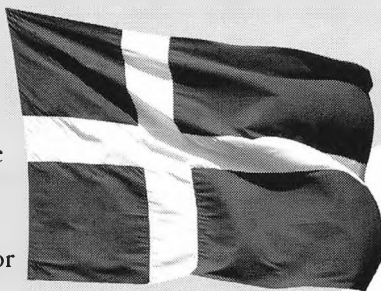
Bogen er velforsynet med kort og illustrationer, og der er billeder af alle gårde. På de fleste ser man den typiske byggestil med de brede udbygninger med træmpel, mens der er mere variation i stuehusene. Alle gårdene er beskrevet med drifts- og ejerforhold, der er ført ajour til i dag.

Hardy Knudsen

... Aktiv i grænselandet ...

Folkeafstemningen i 1920 delte Sønderjylland ved Skelbækken. To nationale mindretal opstod, og anerkendelse af disse er en vigtig forudsætning for et godt samarbejde på tværs af landegrænsen.

Der hersker gode forhold mellem mindretals- og flertalsbefolkning, - men stadig er der forskel på dansk og tysk. Ca. 50.000 sydslesvigere ønsker at leve som danske i det tyske samfund. En af forudsætningerne for et aktivt dansk kulturelt og folkeligt liv i Sydslesvig er støtten fra Danmark. Den giver midler til drift af danske børnehaver og skoler - ungdoms- og kirkeligt arbejde - biblioteker og meget mere.

Den danske stat og Grænseforeningen yder og formidler denne støtte. En stor medlemsskare i Grænseforeningen er det folkelige grundlag for, at dette fortsat kan ske.

Bliv medlem af GRÆNSEFORENINGEN

»Det er Grænseforeningens formål at virke til støtte for danskheden i grænselandet - særligt syd for grænsen, samt at styrke og udbrede kendskabet til grænselandets forhold«

Protector:

Hans Kongelige Højhed Prins Joachim

Årskontingentet varierer i lokalforeningerne omkring 100,- kr. For dette beløb får du seks gange om året bladet »GRÆNSEN«, - Grænseforeningens smukke årbog samt indflydelse på det lokale arbejde i din egen kreds.

Ring eller skriv efter Grænseforeningens brochure: Postboks 1530, Peder Skrams Gade 5, 1020 Kbh. K. Tlf. 33 11 30 63 eller hos den lokale formand.

Tønder Amt

Svend Kristiansen
Østerbyvej 32
6280 Højer
tlf. 74 78 32 15

Haderslev Vesteramt

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov
tlf. 74 83 31 56

Haderslev Østeramt

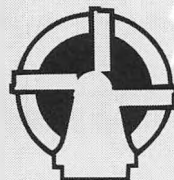
Lisbet Skau
Hasselvej 4
Hammelv
6500 Vojens
tlf. 74 50 79 22

Sønderborg Amt

Marie Iless
Frydenlundvej 5
6430 Nordborg
tlf. 74 45 62 65

Aabenraa Amt

Ove Nissen
Dalsmark 3
6300 Gråsten
tlf. 74 65 07 45

Træk af Grænselandets kunst

Bagsiden
om
forsiden

Genforeningen forløste ikke de kunstneriske reserver fra 1864 til 1920. I den tyske tid søgte billedkunstnerne enten til Tyskland eller udvandrede til Amerika. Den eneste dansksindede kunstner, som virkede i Sønderjylland var Agnes Smidt, Lundsmark. En velbegavet og meget lovende kunstner, Hans Fuglsang, som tilhørte den tyske befolkningsdel, faldt i Første Verdenskrig.

Andre som Peter Nicolaisen og Johs. A. Ebbesen slap igennem med dybe ar på krop og sjæl. De søgte en uddannelse i malerkunsten og prøvede at klare sig igennem dagen og vejen som kunstmalere. De udstillede i 1930'erne flere gange på større officielle udstillinger i København og Århus. Det samme gjaldt maleren Jeppe Madsen Olsen og billedhuggeren Victor Kvæderis. Selvom grænselandet havde stolte traditioner og fostret store kunstnere som Eckersberg, C. A. Jensen, H. W. Bissen og senere Nolde samt den isolerede og upåagtede Franciska Clausen, udfoldede de kunstneriske talenter sig under kummerlige vilkår helt til begyndelsen af 1960'erne. Nationalitetskampen havde op til 1950'erne suget al kraft til sig. En del kunstnere var kommet fra det gamle land til landsdelen. Det gjaldt Victor G. Kühnel, Toft Andersen, Kai Trier, Gerda Mundt og senere Viggo Kragh-Hansen og Harald Lauesen. De bragte kunstnerisk frisk luft med sig. I købstæderne blev der oprettet kunstforeninger mest på initiativ af embedsfolk nordfra. I Haderslev blev der i 1935 stiftet en sønderjysk malersammenslutning, som eksisterer endnu. Det kunstneriske klima og miljø ændrede sig dog ikke meget.

Det store gennembrud for kunstinteressen og -miljøet i landsdelen kom med de årlige udstillinger fra slutningen af 1950'erne og med de to sønderjyder Julie Fink og Hans Neumann i bestyrelsen. Pludselig mødte sønderjyderne noget, de ikke havde set før. Den årlige udstilling betød en enorm kunstnerisk saltvandsindsprøjtning. Udstillingen blev besøgt af folk i tusindtal, i alle

aldre og fra hele landsdelen. Ud af disse udstillinger sprang en vederkvægende kilde, som der stadig øses af.

I dag kan der nævnes en lang række betydelige kunstnere med en solid kunstnerisk baggrund og med en kvalitativ bredde, som ikke er set tidligere i Sønderjylland. Nogle døde desværre for tidligt: Gert Nielsen og Holger Hattesen, Villi Birckner og Niels Prip Hansen. Andre flyttede til det gamle land: Margrethe Balle, Maria Lüders-Hansen, Kamma Svensson; Søren Ankarfeldt, Poul Bækhøj, Johannes Carstensen, Harald og Holger Dall, Ken Denning, Torben Ebbesen, John Frederiksen, Anton Linnet, Karl Løbedans, Frederik Rohde, Nis Schmidt, Jes Schrøder, Steffen Tast. I København er Claus Carstensen professor på akademiet.

Tilbage er the grand old lady Sophie Jensen, Johanne From Clausen, Ninne Nielsen, Hanne Vedel, Preben Gang, Dyke Johansen, Leif Kath, Jes Mogensen, Søren Møller, Ole Prip Hansen, Martin Quist, Svend Hauggaard-Nielsen, Dan Thuesen, Nikolaus Wehding og mange flere.

Der findes i dag flere kunstnersammenslutninger med »Grænselandsudstillingen« og »Porfyrr« som de fremmeste. Sønderjyder er medlemmer af kunstnersammenslutninger i København. Vi har fået et Sønderjyllands Kunstakademi i Sønderborg. Kunst og kunstudfoldelse er på alle oplysningsforbunds kursusprogrammer. Vi har et godt fungerende Sønderjyllands Kunstmuseum i Tønder og et Kunstmuseum på Brundlund slot i Aabenraa.

Hvis man vil se »Sønderjysk« kunst i en større sammenhæng, må vi drage til Flensborg Bymuseum eller Gottorp Slot. Det er sørgeligt! Men det vigtigste er nok, at der er skrevet en række bøger om sønderjyske kunstnere af meget kompetente folk. Så det, der ved Genforeningen begyndte som spredte blomster på billedkunstens grøftkant, er blevet til en vidt forskellig og farverig blomstereng.

Jakob Gormsen